

Хижняк Олександр
аспірант соціологічного факультету ХНУ імені В.Н.Каразіна
(Україна, м. Харків)

Межі соціальної толерантності в соціологічному дискурсі

Толерантність передбачає безмежність шляхів спілкування. Водночас некритичне ставлення відкриває можливість переродження у вседозволеність і свавілля. Плюралістичний поліморфізм може сприяти зміцненню толерантності в суспільстві, але може призвести й до зворотнього результату. Тому виникає питання про межу толерантності, а це непросте завдання сучасності, у тому числі для соціологів. Необхідність толерантності в сучасному суспільстві

взагалі стає очевидною після спроби встановити її межі, що досі не має достатнього теоретико-методологічного обґрунтування.

Нами виокремлені такі етапи вивчення феномена толерантності в історії соціології: 1. Етап категоріального пошуку. Розвиток понять «соціальна солідарність», «злагода» (Е. Дюркгейм, П. Сорокін, Т. Парсонс та ін.). 2. Етап емпіричного вивчення толерантності в різних сферах суспільного життя. Виокремлення проявів та видів толерантності (С. Штоуффер, Дж. Протро, С. Грігг, Г. МакКлоскі, Дж. Саліван, А. Брілль, Є. Головаха, Н. Паніна, А. Ручка, В. Паніотто та ін.) [1, с. 15766-15771]. 3. Сучасні інтерпретації толерантності. Усвідомлення багатовимірності толерантності (М. Уолцер, Н. Победа та ін.).

Нааявність толерантних та інтолерантних практик у стосунках між людьми (спільнотами) ставить проблему межі толерантності, зважаючи при цьому на тезу Ю. Хабермаса: «При будь-якому акті толерантності повинні вводитися характеристики того, що слід приймати і терпіти, і тим самим толерантність повинна мати свої обмеження» [2, с. 46]. Питання про те, як ці обмеження визначити і обґрунтувати, залишається відкритим як для науковців, так і для практиків. Для К. Поппера, наприклад, межа толерантності є інструментальною, адже толерантність є тим станом соціальної реальності, який має підтримуватися і відтворюватися носіями толерантної свідомості у протистоянні з тими, хто не поділяє принципів толерантності: «...в ім'я терпимості слід проголосити право не бути терпимим до нетерпимих. Ми маємо оголосити поза законом усі рухи, які сповідують нетерпимість, і визнати підбурювання до нетерпимості і гонінням таким же злочином, як підбурювання до вбивства, викрадення дітей або відродження работоргівлі» [3, с. 329].

3. Бауман поставив питання про те, як досягається єдність – через подібність чи відмінності: «Не можна сказати, що «ми» ідентичні у всіх відносинах; поряд із загальним особливостями, між «нами» є відмінності, але подібності зменшують, нівелюють й нейтралізують їх вплив. Аспект, в якому ми всі схожі без сумніву, більш істотно важливі, ніж все, що відділяє нас один від одного...» [4, с. 189-190]. Тут вчений окреслює межі, які відділяють «нас» від «них», і ці межі легко впізнаються.

Тема межі толерантності має ще один бік, а саме: визначення того, як співвідноситься межа толерантності і права людини. Польський соціолог Ришард Ворбріх (Ryszard Vorbrich) закликає зв'язати індивідуальний вимір толерантності з розумінням та/або реалізацією прав та свобод людини. Він дискутує про суб'єктивність чи об'єктивність толерантності. На прикладі ідеї виняткової цінності «прав людини» автор доводить, що люди різних культур скоріше мають своє власне тлумачення суті цього поняття, аніж загально визнане/універсальне трактування «права людини». Будь-яка спроба легітимізувати та уніфікувати одне розуміння цього поняття буде викликати лише зворотню реакцію захисту/протекціонізму кожної культури. Еволюція європейських стосунків призвела до окреслення загальних засад розуміння прав людини, тим самим намагалися окреслити кордони толерантності. Це може провокувати ситуацію, коли межі толерантності стають предметом для маніпуляцій організованих нацистських та інших груп як у вимірі національних суспільств/державних кордонів (партикулярних культур), так і у вимірі глобального суспільства [5, с. 155-176].

Слід також згадати роздуми М. Уолцера про постмодерністський проект, «вільний від всіх видів загально визнаної ідентичності та стандартної поведінки: його мета – таке суспільство, в якому множинні займенники «ми» та «вони» не мають постійного означуваного; цей проект націлений до самої досконалості індивідуальної свободи» [6, с. 107-108].

У сучасному суспільстві, для якого характерний нелінійний розвиток, межі толерантності не є усталеними, бо вони є відкритими. Як наслідок, суттєвого розширення набуло розуміння толерантності, яке набуває амбівалентного характеру, не зводиться до однозначних функціональних визначень у дусі соціологічних теорій модерну. Метою толерантності стає підтримка соціокультурного розмаїття в соціальному просторі через взаємно зацікавлену комунікацію. Однак чітке визначення межі толерантності поза конкретним часопростором унеможливується, адже починає визначатися якістю й результативністю соціальних комунікацій. Рухливість присутня при цьому і толерантності як цінності. Аналіз теоретичних підходів до визначення межі толерантності дозволяє нам констатувати, що: 1) межі

толерантності історично змінюються; 2) межі толерантності здатні до розширення, але залишається дискусійним, які соціальні сили задіяні в цьому процесі. Мова йде перш за все про тих, кого можна вважати толератором.

Поняття «толерантність» доповнюється поняттям «толатор», під яким розуміється особа, якій притаманні толерантні соціальні дії, яка «толорує». Катріона МакКіннон пропонує шість базових структурних рис толерантності, з приводу яких сьогодні дискутують більшість теоретиків. Інтерпретація цих базових рис залежить від підходу, якого дотримується той чи інший вчений: 1) Відмінності: відмінне від позиції толератора відносно того, що має бути зроблено, оцінено, прийнято на віру. 2) Важливість: те, що толератор розглядає як толерантне, не є тривіальним для нього. 3) Протиставлення: толератор спростовує та/або не приймає того, що він толорує, і де факто схильний діяти таким чином, щоб змінити або здійснити тиск на нього, щоб вона не протидіяла. 4) Сила: толератор вірить в те, що він має силу змінювати або здійснювати тиск на те, до чого він толерантний. 5) Неспростовування: толератор не використовує свою силу. 6) Вимога: толерантність – правильна та/або доцільна, й толерантна особа – дієва та/або справедлива та/або розсудлива. Риси 1-4 виходять з обставин / умов толерантності; те є умови, в яких можливо відокремити одного з агентів як толератора від іншого агента-толаторатора. Риси 4 та 5 відносяться до контролю за вірою у можливість толератора виконувати дії над тим, що він толорує: 4 визначає обставини толерантності, а 5 описує реакцію толератора на це. Останній аспект толерантності відображає розкол в історії теоретизування про те, чому необхідна толерантність [7, с. 14-17].

Існує погляд, що толерантність відноситься до всього позитивного, а нетолерантність до негативного [8, с. 57-70]. Нетолерантність (або більш звичаний термін «інтолерантність») і толерантність, на наш погляд, мають більш вагоме навантаження, ніж виступати як антиподи. Між ними існує, скоріше за все, діалектичний зв'язок, який передбачає взаємні переходи в конкретному часопросторі, тому аналізуватися вони можуть лише в тому чи іншому контексті і передбачають визначення певної межі. Взагалі аналіз наукових джерел з даної проблеми свідчить, що до толерантності використовується також і чимало метафор: «бездіяльна толерантність», «віртуальна» і «реальна», «позитивна», «тотальна», «декларативна», «пасивна» (під останньою часто розуміють терпимість, намагаючись розвести два поняття – толерантність і терпимість). Мотиваційний компонент дозволяє авторам розрізняти «істинну» і «хибну». «Хибна» толерантність може проявлятися нерішучістю, байдужістю, цинізмом, лицемірністю.

Таким чином, не дивлячись на те, що толерантність отримує широке концептуальне осмислення, теорія і методологія толерантності наразі існує у вигляді низки ідей, які часто суперечать одна одній. Еволюцію теоретичних підходів до толерантності можна, на наш погляд, визначити як перехід від нейтральної терпимості до активної, зацікавленої толерантності, котра починає базуватися на рефлексивному ставленні до власної позиції, конструктивній комунікативній взаємодії з представниками інших соціокультурних груп.

Історична мінливість меж толерантності позначилася на соціологічному теоретизуванні: нова соціальна реальність сьогодення, яка отримала концептуальне осмислення в соціологічних теоріях постмодерну, розширяє ці межі й надалі.

Література: 1. Mutz D.C. Tolerance / D.C. Mutz // International encyclopedia of social and behavioral sciences / editors in chief Neil J. Smelser, Paul V. Baltes. Volume 23 – 1st ed. – Amsterdam-Paris-New York-Oxford-Shannon- Singapore- Tokyo: Elsevier. – 2001 – pp. 15766-15771. 2. Хабермас Ю. Когда мы должны быть толерантными? О конкуренции видений мира, ценности и теорий / Ю. Хабермас // Социс. – 2006. – № 1. – С. 45–53. 3. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги. / К. Р. Поппер. – Т.1: Чары Платона; пер. с англ. - М.: Культурная инициатива, 1992. – 446 с. 4. Бауман З. Текучая современность / З. Бауман. Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с. 5. Vorbrich Ryszard. Tolerancja Racjonalna czy subiektywna? Europa wobec okleczania narzadow plciowych / R. Vorbrich // Tolerancj i jej granice w relacjach mie.dzykulturowych. Pod redakcją Aleksandra Posern-Zielin'skiego, Wydawnictwo Poznan'skie, Poznan', 2004. – P. 155–176. 6. Уолцер М. О терпимости / М. Уолцер. Пер с англ. яз. И. Мюрнберг. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – с 107-108. 7. McKinnon Catriona. Toleration: a critical introduction / C. McKinnon. London and New York: Routledge

Taylor&Francis Group, 2006. – 218 p. 8. Korsak Andrzej. Tolerancja: pluralizm uzasadnien / A. Korsak // Plualizm i tolerancja. Pod redakcją Kazimierza Wilin`skiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. – Lublin, - 1998 – p. 57 – 70.